

Piotr KOZŁOWSKI

*Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej
im. Jana Tomasza Gorzechowskiego – Przemyśl*

OMÓWIENIE KSIĄŻKI „LWOWSKA EKSPOZYTURA WYWIADU. DZIAŁALNOŚĆ EKSPOZYTURY NR 5 WE LWOWIE W LATACH 1921 – 1939”¹

Szeroko pojęty wywiad wojskowy z uwagi na swoją specyfikę oraz zainteresowania, oraz przede wszystkim na poufność prowadzonych działań należy do najmniej zbadanych dziedzin historii wojskowości.

Wywiad wojskowy jest niezwykle ważny, albowiem dostarcza niezbędnych informacji o potencjalnym przeciwniku, jest źródłem informacji o nastrojach politycznych panujących w danym państwie, jego stosunkach wewnętrznych, a przede wszystkim o jego potencjale wojskowym i kondycji gospodarczej. To właśnie od informacji uzyskanych w drodze wywiadu zależy w dużej mierze nasze bezpieczeństwo.

Historia konfliktów zbrojnych, które miały miejsce na przestrzeni dziejów niezbicie dowodzi, że bez właściwego rozpoznania strony przeciwnej nie byłoby powodzenia w prowadzonych działaniach militarnych. Pruski teoretyk myśli wojskowej Carl von Clausewitz omawiając rolę i znaczenie wywiadu wojskowego podczas prowadzonych działań wojennych stwierdził, że posiadana znajomość nieprzyjaciela i jego kraju stanowi podstawę własnych koncepcji i działań wojennych.

Dlatego też doceniając znaczenie stałego dopływu nowych informacji, które pozwoliłyby na bieżąco aktualizować wiadomości o przeciwniku, jego zamierzeniach oraz o kondycji wojskowej i gospodarczej, już w listopadzie 1918 roku, państwo polskie przystąpiło do budowy

¹Krzysztof DANIELEWICZ „Lwowska ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 we Lwowie w latach 1921 – 1939”, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, 396 strony.

struktur wywiadu wojskowego, który z czasem unowocześniany i rozwijany stał się jednym z najlepiej działających wywiadów w Europie. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że pomimo zakończeniu działań wojennych w marcu 1921 r. i nastaniu pokoju, w obliczu stałego zagrożenia ze strony Niemiec i jak Rosji sowieckiej wywiad wojskowy zmuszony był nadal prowadzić operacje defensywne i ofensywne na zagrożonych kierunkach. Tak więc mimo zawartych traktatów pokojowych gwarantujących niepodległej Polsce byt, pomiędzy wywiadami państw ościennych a polskimi służbami specjalnymi praktycznie cały czas trwała „tajna wojna”.

W tym miejscu należy podkreślić, że o ile działania polskiego wywiadu wojskowego na kierunku zachodnim zostały zbadane i opisane przez szereg Autorów, tak kwestia prowadzonych działań wywiadowczych na wschodzie przez polskie służby, jest praktycznie w niewielkim stopniu zbadana. W dużej mierze za taki stan rzeczy odpowiada fakt, iż materiały wywiadowcze zdobyte i opracowane w tamtym okresie przez polski wywiad zostały częściowo zniszczone przez oficerów wywiadu w trakcie kampanii wrześniowej w 1939 roku lub uległy rozproszeniu na skutek przejścia ich przez Niemców i sowieków.

W okresie międzywojennym w rozpoznaniu Rosji Radzieckiej szczególną rolę odegrała lwowska ekspozytura wywiadu, w kręgu zainteresowań której znalazła się między innymi sowiecka Ukraina. Dlatego też z ogromną ciekawością sięgnąłem po nową pozycję jaka się ukazała w 2011 roku na rynku wydawniczym, której Autorem jest Krzysztof Danilewicz, pt. *„Lwowska ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 we Lwowie w latach 1921 – 1939”*.

Zaprezentowana książka, zdaniem Autora niniejszej recenzji, jest niezwykle ciekawa z dwóch ważnych powodów: po pierwsze wypełnia lukę z zakresu historii polskiego wywiadu na kierunku sowieckim, po wtóre Autor omawiając działalność wywiadu, wskazuje na rolę i znaczenie jakie odegrał wywiad Korpusu Ochrony Pogranicza.

Powyższa pozycja składa się ze wstępu, czterech rozdziałów podzielonych na podrozdziały, zakończenia, załączników, bibliografii oraz indeksu nazwisk. Całość uzupełniają przypisy, które zawierają szereg istotnych informacji stanowiący komentarz do zamieszczonego powyżej tekstu oraz z jakich materiałów źródłowych skorzystał w powyższej publikacji Autor. Na zakończeniu każdego z rozdziałów znajduje się krótkie podsumowanie w języku angielskim.

Rozdział I pt. *„Geneza i rozwój organizacyjny polskich służb wywiadowczych w latach 1918 – 1939”*, stanowi wprowadzenie czytelnika do zagadnienia stanowiącego treść przewodnią publikacji.

W rozdziale tym, Autor przedstawia uwarunkowania polityczne mające istotny wpływ na powstanie wywiadu wojskowego oraz jego rozwój i strukturę w okresie międzywojennym. Przy czym omawiając działalność polskiego wywiadu, Krzysztof Danielewicz podzielił 21 lat istnienia państwa polskiego na trzy podokresy mające bezpośredni wpływ na funkcjonowanie służby wywiadowczej. Cezurę czasową tego podziału stanowią lata 1918–21, 1921–27 oraz 1927–39. W pierwszym okresie przypadającym na czas wojen prowadzonych z sąsiadami o przebieg i ukształtowanie się granic II Rzeczypospolitej, a zakończonych pokojem Ryskim w marcu 1912 r., Autor przedstawia zagadnienia dotyczące wywiadu wojskowego prowadzonego w warunkach wojny, którego istotą było zdobycie wszelkich informacji na temat wroga, organizowanie i prowadzenia dywersji na terenach opanowanych przez Bolszewików oraz współpraca wojskowa (wywiadowcza) z organizacjami narodowymi ukraińskimi zmierzającymi do wywołania powstania i obalenia na terenie Ukrainy władzy sowieckiej. W dalszej części rozdziału uważny czytelnik znajdzie szereg informacji na temat przekształcenia struktur i organizacji pracy wywiadu wojskowego funkcjonującego w czasie wojny na czas pokoju. W podrozdziale trzecim Autor przedstawia rozwój struktury oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego funkcjonującego po zamachu majowym w związku ze zmieniającą się sytuacją polityczną w Europie.

Rozdział II „Ekspozytura wewnętrzna nr 5 Oddziału II Sztabu Generalnego (Głównego) we Lwowie w latach 1921 – 1923”, został poświęcony omówieniu funkcjonowaniu i zadaniom wywiadu wojskowego na kierunku wschodnim w pierwszych powojennych latach realizowany przez ekspozyturę we Lwowie, która stanowiła część tworzonego wówczas aparatu wywiadowczego II Rzeczypospolitej. W rozdziale tym uważny czytelnik znajdzie informacje dotyczące polsko – ukraińskiej współpracy wojskowej, w tym i wywiadowczej, procesu tworzenia ekspozytury wewnętrznej wywiadu we Lwowie oraz podległych jej Placówek Ofensywnych Ekspozytury Lwowskiej, prowadzeniu wywiadu ofensywnego na terenie Ukrainy radzieckiej. Na szczególną uwagę zasługują informacje dot. udziału polskich służb specjalnych w organizacji Sztabu Powstańczo – Partyzanckiego Jurki Tiutiunnyka, a także wspieranie działań powstańczych na terenie Ukrainy sowieckiej, co stanowi jakby novum, gdyż dotąd w polskiej historiografii niewiele o tym się mówi, omawiając skomplikowane relacje polsko – sowieckie w tym okresie.

W kolejnym rozdziale Autor przedstawia działalność Ekspozytury wewnętrznej nr 5 we Lwowie w latach 1924 – 1939. Omawiając działalność lwowskiej ekspozytury wywiadu, Autor przedstawia również proces formowania wywiadu granicznego KOP w 1924 roku, w tym także konsekwencje dla stanu bezpieczeństwa państwa, jakie wynikały z po-

wstania na pograniczu nowej formacji zajmującej się wywiadem ofensywnym. Uważny czytelnik znajdzie tu szereg informacji dotyczących osób tworzących aparat wywiadowczy KOP, organizacji i dyslokacji posterunków wywiadowczych usytuowanych na pograniczu woj. stanisławowskiego i tarnopolskiego, zakresu zadań oraz zasad współpracy pomiędzy wywiadem KOP, a lwowską ekspozyturą wywiadu. Zapoznając się z tym rozdziałem, czytelnik może prześledzić rozwój służby wywiadowczej KOP od momentu jego powstania poprzez okres budowy aparatu wywiadowczego w początkowym okresie zależnego od wywiadu wojskowego, aż do momentu uzyskania dominującej pozycji w wywiadzie na kierunku sowieckim. Co ciekawe K. Danielewicz przedstawiając działalność lwowskiej ekspozytury oraz wywiadu KOP pokazuje jak wzajemnie się te służby przenikały, prowadząc wspólne działania, korzystając z własnych sieci agenturalnych, przekazując sobie nawzajem informacje. Śledząc na poszczególnych kartach rozdziału zmiany jakie dokonały się w obsadzie personalnej aparatu wywiadowczego na przestrzeni lat trzydziestych, czytelnik otrzymuje gotowy schemat organizacyjny (tzw. *Ordre de bataille*) lwowskiej ekspozytury wywiadu oraz placówek wywiadowczych KOP w Sarnach, Równym, Czortkowie i w Tarnopolu.

W rozdziale IV „Zadania i metody prowadzenia działalności operacyjnej przez Ekspozyturę Lwowską” czytelnik znajdzie informacje na temat: form i metod pracy operacyjnej, zakresu zainteresowania służb wywiadowczych, doboru i metod pozyskania oraz klasyfikacji osobowych źródeł informacji, systemu ewidencji źródeł informacji oraz o szkoleniu agentów, a także o sposobie przerzucania ich przez granice państwa oraz o źródłach finansowania działalności operacyjnej wywiadu wojskowego. W rozdziale tym Autor omawia również prowadzone działania kontrwywiadowcze na obszarze podległym lwowskiej ekspozyturze zmierzające do ograniczenia działań ofensywnych wywiadu obcego (głównie sowieckiego). Omawiając prowadzone działania, Autor zapoznaje czytelnika z formami i metodami pracy kontrwywiadowczej począwszy od rozpoznania, a następnie likwidacji działań obcego wywiadu, inwigilacji własnej agentury, ochrony obiektów mających istotne znaczenie dla systemu obronności kraju poprzez inspirowanie obcego wywiadu fałszywymi informacjami. Na szczególną uwagę czytelnika zasługują także poruszone kwestie dot. spraw socjalnych agentów pozostających na usługach polskiego wywiadu, tj.: zasad zatrudnienia, uposażenia, ubezpieczenia rodzin na wypadek utraty życia lub zdolności do wykonywania pracy przez agenta na rzecz wywiadu. Na zakończenie rozdziału Autor zapoznaje czytelnika z sześcioma wybranymi operacjami wywiadowczymi i kontrwywiadowczymi realizowanymi przez pracowników lwowskiej ekspozytury.

Całość uzupełnia 30 dokumentów archiwalnych wytworzonych przez aparat wywiadowczy lwowskiej ekspozytury w latach 1921 – 1939, które zostały przedstawione przez Autora w postaci kopii dokumentów oraz maszynopisu powielonego. Przedstawione dokumenty w załączniku, zostały wybrane i zestawione przez Autora chronologicznie, stanowiąc ilustrację tekstu części zasadniczej powyższej pozycji. Mając możliwość zapoznania z przedstawionymi dokumentami archiwalnymi, czytelnik zyskuje dodatkową wiedzę na temat sposobu sporządzania i ewidencjonowania dokumentacji wywiadowczej jak również samych informacji pozyskanych przez polski wywiad wojskowy.

Podsumowując należy stwierdzić, że pozycja Krzysztofa DANIELEWICZA „*Lwowska ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 we Lwowie w latach 1921 – 1939*”, jest godna uwagi i można ją polecić tym wszystkim, którzy pasjonują się historią polskiego wywiadu. Jednak z uwagi na swoją treść jak również terminologię, którą posłużył się Autor (używaną przez ówczesne służby wywiadowcze) nie należy ona do pozycji łatwych w swoim odbiorze. Stanowi kompendium wiedzy na temat wywiadu wojskowego, metod i form pracy wywiadowczej na wschodzie. Niemniej jednak Autor prezentując działalność lwowskiej ekspozytury wywiadu, skupił się tylko i wyłącznie na działaniach operacyjnych prowadzonych na terenie radzieckiej Ukrainy, pomijając obszar Rusi Zakarpackiej stanowiącej integralną część ówczesnej Czechosłowacji, gdzie wywiad sowiecki miał większą swobodę działania, prowadząc z tego terenu operacje wymierzone w państwo polskie. Poruszając kwestię wywiadu płytkiego, Autor prezentuje współpracę z Korpusem Ochrony Pogranicza pomijając współpracę w tym zakresie /na odcinku Czechosłowackim/ ze służbą informacyjną Straży Granicznej, która zajmując się ochroną południowej granicy państwowej prowadziła na swoim przedpolu wywiad. Dodatkowym atutem zaprezentowanej książki jest także to, iż Autor omawiając działalność lwowskiej ekspozytury wywiadu sięgnął po materiały archiwalne dostępne w kraju oraz w Instytucie Sikorskiego w Londynie, jednak w powyższej publikacji widoczny jest brak wykorzystania materiałów źródłowych (wytworzonych przez komórki polskiego wywiadu) znajdujących się obecnie w archiwach państwowych na terenie Rosji i Ukrainy, co wzbogaciłoby powyższą publikację.

Należy jednak podkreślić, że pomimo zaprezentowanych przez Autora recenzji uwag, jest to książka ciekawa, spełniająca walory edukacyjne, uzupełniająca wiedzę czytelnika na temat działalności szeroko pojętego wywiadu.